

Író-olvasó találkozás – sajátosan (Előszó helyett)

Költő, író naponta sokféleképpen találkozhat olvasójával. Kevésbé gyakori az az eset, amikor ez a találkozás leendő költő és leendő kritikus-olvasó között történik, mindkettő hivatásválasztásának küszöbén. Majd folytatódik, elmélyül a kapcsolat, lényegében a két életpálya évtizedein keresztül – talán „mindvégig”.

A kezdet az az időszak, amikor a verseket író fiatalember elindul a költővé válás útján. S az olvasó, aki immár állandó olvasóvá szegődött, ugyanebben az időszakban megpróbálja azt, hogy következetesen készüljön a (még túl merésznek tartott) kritikus, irodalomtörténeti hivatásra. (Évtizedek múlva – s e sorok írásakor – derülhet ki igazán: kitartottak-e választásuk mellett? Az ifjú verselőből elismert, Kossuth-díjas író lett, több mint negyven kötettel a háta mögött, olvasója gyakorló tanár-, kritikus-irodalomtörténészként folytatja pályáját, középiskolában, egyetemen, akadémiai intézetben, tudományos fokozattal s szintén önálló és közös kötetek sorának szerzőjeként.)

A „találkozás” eleinte írásbeli. Adódik ez a résztvevők választott irodalomszakosságából, jövőbeli irodalmár-terveikből, de hangsúlyos tény az, hogy eleve versekből – azok költői, olvasói élményeiből – fakad, s így is folytatódik. A jóval későbbi személyes kapcsolat is ezen alapul.

Ugyanakkor ennek az írásosságnak *akkor* több, különleges oka is volt. Efféle, levelezésre készítő – kényszerítő és egyben ösztönző – indítékok mesterségesen aligha hozhatók létre. Ez a kapcsolatteremtés a huszadik század második felében, az ötvenes években indult. Hihetetlen, ironikus helyzet: alig párszáz kilométerre egymástól, fejlett közlekedési rendszerrel mégsem volt megoldható az, hogy felkereshessék egymást. Csak a levelek juthattak át a határon. (Azok sem mindig.) Pedig a második világháború után kialakult zónák közül ugyanahhoz tartoznak: a „vasfüggönyön” belülihez. A párizsi béke által szentesített földrajzi, történelmi, politikai *távolságot* másféle eszköz kevésbé vagy

egyáltalán nem hidalhatta át (akkor), de a levél, maga az irodalom „átrepülhetett”.

A jelzett akadályrendszer inspirál is. Rejtett ösztönző erőket hoz felszínre. Hiszen valóban *önkéntes* ez az írásos gondolatcsere. Akkor, amikor az „önkéntesség” paródiája a közismert és kötelező mindennapi gyakorlat. A szigorúan elvárt ideológiai jelentésekben, szólamokban egyik állandó jelző – akárcsak a „kezdemenyezés” s más hasonló kifejezés. („Önkéntesek” a munkaversenyek, a felajánlások, a norma-túlteljesítések, „önkéntes” a termelészövetkezetekbe való belépés stb.) Minden esetben már a kisiskolások is tudták: nem szabad elszólniuk magukat, holott hallgatóság közismert volt, hogy a kikiáltott „önkéntességek” mögött épp azok ellentéte áll: a kíméletlen, elhurcolással, netalán halállal fenyegető kényszer.

S ebben a meghamisított, ál-önkéntes tény- és feltételrendszerben különös varázsereje van a nem felülről diktált, hanem magunknak kitalált, valódi spontaneitásnak. Annak, amely így egyféle szabadság tapasztalata, gyakorlása. S mivel írásról, irodalomról van szó: az önkifejezés, a megnyilvánulás alkalmá – megrendelés nélkül. Az adott társadalmi játékszabályok kijátszása. (Ma már nem is mindig lehet pontosan – inkább csak hézagosan – felmutatni, milyen mondatokban, gondolatsorokban van jelen az óvatos elhallgatás, netalán áttételesség.) A tilalmak mindig megszegésre csábítanak. (A tiltott gyümölcs édesebb.) Így a jelzett szellemi, gyakorlati „drótakadályok”, gátak sorozata hajtóerő is. Elsatnyult hajlamok, képességek felébredése. A fiatalság elemi, eredendő erőinek, tartalékainak felfedezése, megtapasztalása.

Persze, mindehhez az adott történelmi pillanat ad lehetőséget. Az SZK(b)P XX. kongresszusa, Sztálin halála után a Szovjetunió és a megszállása alatti országok politikájának fordulata rövid időre „olvadást” hoz. S mint hasonló történelmi változásoknál, az ifjúság s közülük is elsőként az egyetemisták reagálják le a leggyorsabban, legaktívabban. Szegeden megalakítjuk a MEFESZ-t (a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét), az addig kötelező, ránk kényszerített DISZ (Demokratikus Ifjúsági Szövetség) helyett, mi, akik elemista korunk óta kötelezően vezényelt „felvonulásokon”, „agitálásokon” vettünk részt, akik számára a betanított jelszavak skandalálása, a „tömegdalok” éneklése éppúgy szigorú feladat volt, mint az, hogy „önként”

személyes hangú leveleket írunk Sztálinnak, Rákosi „apánknak”. A mi számunkra akkor, ott hihetetlen élmény volt az, hogy boldog résztvevők lehettünk, hogy valódi egyetértéssel elfojtott, rég áhított vágyainkat mondhattuk ki, hallhattuk legbátrabb, legfelkészültebb társainktól – nyíltan – valódi közvéleményt formálva.

A szegedi egyetem 1956-os tanévének kezdetén – még október 23-a előtt – mi is „12 pontot” fogalmazunk. A minta: 1848. március 15.

A mi 12 pontjaink között fontos helyen áll: utazhassunk, világot láthassunk, beszélhessük is a tanult idegen nyelveket (ne csak az orosz). S az orosz ne legyen kötelező! Ilyen és hasonló felocsúdó remények, felbolyduló vágyak világában éltünk. S az, hogy *együtt* éltük meg mindezt, különösen mi, kollégiumiak, külön erősítést, felfokozottságot, elevenséget jelentett. Harmadéves, a tanévet kezdő bölcsészek voltunk akkor Szegeden. Ezek között a ma már jól ismert, itt csak vázolt radikális politikai fordulatok között, hazai előszelük idején, 1956 tavaszán indult el a mi erdélyi levelezésünk.

Meddig tartott? Az évfolyam tagjainak legtöbbször addig, ameddig ez a különlegesen megrövidült félév: az októberi forradalom napjaiig, ameddig együtt volt maga ez az évfolyam; addig, amíg szét nem szóródtak a fiúk-lányok, elágazó földrajzi utakon, életpályákkal.

Volt persze néhány tovább folytatódó kapcsolat is. Köztük az én levelezésem a költővel, amely – ha megszakításokkal is, jó idő múlva személyes találkozásokkal váltakozva – gyakorlatilag évtizedeken átívelve: állandósult, voltaképpen máig. Nemcsak a kapcsolattartás formái változtak, bővültek, hanem maga az „írásbeliség” is. Magánleveleink mellett és közben egyre több lett a nyomtatásban megjelenő mű, kötet a költő részéről, dolgozat, tanulmány, könyv stb. az olvasó, a „kritikus” részéről.

Itt tartunk most, amikor ezt az írást első formájába öntöm: 2002 tavaszán. Jókora doboz áll előttem. Közel negyven (sőt annál is több) évi levelezés, szándékosan eltett vagy véletlenszerűen összegyűlt, elsárgult kéziratok (azóta megjelent munkák és kiadatlanok), újságkivágatok, rajzok, képek, firkák, üzenetek és persze: fényképek. Időrendben: elsőként a diáklány

gyöngybetűivel másolt versek, a legutóbbiak közt a nagymama első unokájának címzett gyermekvers.

Mi az, ami ebből valóban figyelmet érdemel? Mi az, ami esetleg egy utánunk következő nemzedék – kutató, tanár, érdeklődő – számára felhasználható adatot, tapasztalatot jelenthet? Mi az, amit később nehezen vagy egyáltalán nem lehet rekonstruálni, holott a kortárs számára az természetes, jól ismert, továbbadható élmény? S mindezen belül: az adott (szabott) kereteken belül mi lehet a megőrzés, a velük való gazdálkodás legjobb módja?

Természetes, hogy a dokumentumok között szigorúan kell válogatni. Még erősebben kell szűrni azt, ami feljegyezni való. S talán ennél is alaposabb megfontolást kíván az: hogyan, milyen formában (műfajban), milyen szemszög kiválasztásával sikerülhet megeleveníteni azt, ami közérdekű, úgy, hogy a kétségtelen személyesség maga ne elfogultságot hozzon, hanem érzékletesebb képet.

Ideillőnek és igazolónak látom a korunkban különösen megnövekedett érdeklődést az életrajzi műformák és változataik iránt. A „microstoria” jellemzőinek, lehetőségeinek vonzását magaménak érzem. Abban az értelemben, ahogyan azt például egy fiatal kutató tanulmányában megfogalmazza:

„A személyes tapasztalat lehetővé teszi az emlék és a terv bevezetését a történeti elemzésbe, két olyan dimenzióé, amelyek képesek megjeleníteni azt, ami a múltban befejezetlen maradt. Röviden: nem csak a történeti értelemben vett sors véghezvitt részére engednek rákérdezni, de a képzetesre és a hipotetikusra is – arra, ami lehetséges volt, de legalábbis a rejtett és a képzelt közötti feszültségre. Ebben az értelemben a biográfia áthelyezése [...] visszaadja a történetírásnak [...] a komplex, nem lineáris időt.”¹

Tűnődések, kísérletek után egy óhatatlanul leegyszerűsítő megoldást választottam, annál is inkább, mivel a közölhető dokumentumok mennyisége eleve korlátozott: a kortárs krónikás

¹ Giovanni Levi: *Les usages de la biographie* (1989), idézi Lackó Mihály: *Széchenyi elájul*. Pszichotörténeti tanulmányok. L'Harmattan Kiadó, Budapest 2001; K. Horváth Zsolt: *A minden embernek kijutó különösség. Életrajzi konfigurációk a microstoria világában*. Helikon, 2002/3. 328–335.

szerepét. Kezembem a tárgyi emlékekkel felidézem a jelzett időszakot – s illusztrálom egy-egy korabeli írással, képpel. Azt is mondhatnám: időrendben egymás után illeszték annyi eredeti kéziratot és egyéb dokumentumot, amennyi elérhető ebben a kötetben. Magam pedig, mintegy kalauzul szegődve, megvilágítom ezek háttérét, összefüggéseit (amennyire és ahogyan emlékszem). Azt, amit kortársként az életmű, a kortárs irodalom, a kor és főként az irodalom és irodalomértelmezés szempontjából kiegészítésként hozzátehetek. Mindazt, amiről az adott, fennmaradt korabeli írott emlékek tanúskodhatnak az egyedi költői pálya alakulását, általában az irodalomtörténetet és a kor rajzát illetően.

Mire vállalkozom így voltaképpen, mit írhatok az adott keretek között? Krónikát? Naplót? Emlékiratot? Mindhez van köze ennek az írásbeli előadásnak, monológnak. De különbözik is mindegyiktől.

„Krónika” lenne tehát ez a kötet: a múltból – múltunkból-múltamból – időrendben felidézett „történet”. Ezt illusztrálnák a megőrzött dokumentumok. Kevés szemelvényről lehet csak szó itt, de elhelyezésük révén megkísérlem körvonalazni, milyen tágabb összefüggésekre, esetleg mögöttes tartalmakra utalnak.

„Napló”-nak is tekinthetnénk. De ezen belül inkább különös „olvasó-napló”-nak. Hiszen elsőként egy olvasó írja. Ugyanakkor az egymásra és a születő költészetre figyelő költő és olvasó levelezésének középpontjában a megélt időszak s főként az irodalom áll. A személyessé is váló kapcsolat, az egyetemistából, pályakezdőből lassan pályavégzővé váló két ember útja egy-egy életút alakulásának vázlatos rajza is. „Rajz”, mely egy-egy közeli és irodalomközeli pillanatkép-sor mozaikjából alakul.

Egyidejűleg – akarva-akaratlan – a két ember része, összetevője, de talán képviselője is egy nemzedéknek. Az adott, csaknem fél évszázadot átölelő – a levelekben, kötetekben versekkel, reflexiókkal végigkísért – időszak pedig korszakos történelmi fordulatokban gazdag, így a szubjektív emlékezés csakúgy, mint a megőrzött írások kisebb-nagyobb része, óhatatlanul kordokumentum is.

Mindezt csak fegyelmezett szűkítéssel, tömörítéssel tudom elképzelni. Állandó törekvéssel a „tárgyilagosságra”, ami – jól tudom – lényegében elérhetetlen. Vállalom tehát az egyszemélyes emlékezés bevallott korlátoltságát, homályait, hiányait, feltehető

tévedéseit. A személyességnek is van, lehet bizonyos információértéke. Mindenképpen remélni szeretném: segítségemre van nemcsak az, hogy – immár ugyancsak jó félévszázada – folyamatosan próbálok megközelíteni mindazt, ami valódi művészi munka, hanem még erőteljesebben az, hogy mindezt gyermekkoromtól máig – szeretem. Számomra nem csak „szakma” – hanem „szenvedély”, létezésem – s úgy vélem, létezésünk – elválaszthatatlan része.

Budapest, 2002. január 16.